

puuttuva kiinnostus turvata koulutuksen aineelliset edellytykset uhkaa mahdollisuutta uudistaa koulujärjestelmää ja ylipäänsä ylläpitää sitä.

Webberin mukaan opettajien statukselle on käynyt juuri niin

huonosti kuin Straniuksen tutkimmalle intelligentsialle kaiken aikiaan. Sen edustaman kulttuurisen pääoman (P. Bourdieu) painoarvo yhteiskunnassa on alhaisempi kuin koskaan.

Markku Kangaspuro

Kaksi merkittävää tutkimusta Neuvosto-Karjalan yhteiskuntamuutoksesta

Antti Laine and Mikko Ylikangas (eds.): *Rise and Fall of Soviet Karelia*. Helsinki: Aleksanteri Institute, 2002. (Kikimora Publications: Series B:24)

Pekka Hakamies, Ilkka Liikainen, Heikki Simola (toim.): *Sortavala — rajakaupunki*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 2001. (Joensuun yliopisto: Karjalan Tutkimuslaitoksen julkaisuja; 132)

Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen ekologinen, humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen osasto ovat tehneet jo usean vuoden ajan niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin merkittävää raja- ja reuna-alueiden yhteiskunta-, kulttuuri- ja ympäristötutkimusta. Keskittyminen tiettyihin painoaloihin, joita ovat: “syrjäisten alueiden muuttuva asema”, “identiteetit ja valta”, “Venäjä ja rajat”, “ympäristön tila” sekä “ihmisen ja luon-

non vuorovaikutus”, näkyy selkeästi laitoksen monitieteisissä julkaisuissa, joista esittelen kaksi viimeisintä.

Karjalan tutkimuslaitos täytti 30 vuotta syksyllä 2001. Juhlan kunniaksi julkistettiin kirja *Sortavala — rajakaupunki*. Tähän juhlakirjaan on koottu Karjalan tutkimuslaitoksen eri osastoilla tehtyä rajaa, raja-alueita ja erityisesti Sortavalan kaupungin vaiheita käsittelevää tutkimusta. Toisen kirjan *Rise and Fall of Soviet Karelia* keskeisenä perustana ovat olleet Suomen Akatemian rahoittamat tutkimushankkeet. Molemmat kirjat osoittavat, että Karjalan tutkimuslaitoksen tutkijoilla on laaja yhteistyöverkosto Petroskoissa ja Pietarissa.

Neuvosto-Karjala Neuvostoliiton vallankäytössä

Rise and Fall of Soviet Karelia -kirjan alkuosan artikkelit perustuvat Suomen Akatemian rahoit-

taman ja dosentti Antti Laineen johtaman tutkimushankkeen *Kansa ja valta. Jatkuvuus ja muutos Venäjällä 1900-luvulla* töihin. Projektin tutkimustavoitteiden mukaisesti myös kirjan artikkeleissa painottuvat näkökulmina valtarakenteiden vaikutus kansalaisyhteiskuntaan eli vallankäyttö Suureen Isänmaalliseen sotaan saakka. Artikkelit muodostavat toinen toistaan täydentävän kuvan siitä, kuinka Moskova-johtoisen valtiokoneiston valtakunnan homogenisoimiseen keskittynyt politiikka ei huomionnut perifeerisen raja-alueen erityispiirteitä ja Neuvosto-Karjalan alkuperäisväestö sai kärsiä poliittisten toimenpiteiden seuraukset.

Kansallisuuspolitiikka oli yksi kommunistisen puolueen tärkeimmistä instrumenteista keskuksen ja periferian suhteen järjestämisessä. Tätä kehitystä kuvaa Markku Kangaspuro artikkelissaan, jossa esitetään tiivistystyksi hänen erinomaisen väitöskirjansa tutkimustulokset ja osin tuodaan esille uuttakin tietoa esimerkiksi Karjalan Työkansan Kommuunin (1920-1923) perustamisesta. Työkansan Kommuunin johtoon nousseita Edward Gyl-lingiä ja Kustaa Roviota leimasi aito kansallismielisyys; rajantakaisesta Karjalasta piti kehittää taloudellisesti hyvin kehittyneet alue, joka viitoittaisi tien punaiseen suur-Suomeen. Suomalaisen saama merkittävä asema Neuvosto-Karjalan hallinnossa selittyi bolševikkien maailmanvallankumouksen unelmalla ja sillä, että suomalaisten katsottiin parhaiten pystyvän välittämään uuden aatteen sisältöä karjalaisväestön keskuudessa. Kangaspuro osoittaa tiivistetyksi, kuinka Venäjän Karjalassa kohtasivat kaikki nationalismille ja Neuvostoliiton kehitykselle tyypilliset piirteet, jossa päärooleissa olivat keskusvalta Venäjä, naapurivaltio Suomi ja suomalaiset punaiset. Alueen al-

kuperäisväestölle, karjalaisille, jäi käräjän osa.

Sari Aution artikkeli suunnitelmalouden soveltamisesta käytäntöön Neuvosto-Karjalassa täydentää oivallisesti Kangaspuron artikkelia. Myös Aution artikkelin pohjana on hänen väitöskirjansa. Aution käsittelemä aihepiiri on erittäin tärkeä siksi, että tämän päivän Venäjällä näkyvät Neuvostoliiton 1920- ja 1930-luvun suunnitelmalouden toteuttamisen jäljet edelleen. Vuosikymmenten ajan harjoitettu talouspolitiikan yksipuolisuus on johtanut siihen, ettei esim. Karjalan Tasavallassa ole 1990-luvulla tapahtunut minkäänlaista taloudellista kehitystä, vaikka suunnitelmalous ja neuvostovalta poistettiin jo kymmenen vuotta sitten. Venäjän Karjalassa kokonaistuotanto on jopa laskenut neuvostovallan romahtamisen jälkeen.

Suunnitelmalouuteen siirtymisen myötä Neuvosto-Karjala menetti taloudellisen autonomiansa ja alue siidottiin yhdeksi osaksi neuvostotalouden kokonaisuutta. Moskova omaksui kolonialistisen linjan, joka näkyy erinomaisesti Vienanmeren-Itämeren-kanavan jätti läismäisessä rakentamisoperaatiossa vuosina 1931-1933. Kanavakombinaatista ei tullut koko Neuvosto-Karjalan talouden ja kehityksen moottoria, vaan teollisen investoinnin keskitettiin entistä selvemmin kanavakombinaatin kehittämiseen ja muun Neuvosto-Karjalan tuli palvella tätä keskusta paperi- ja selluloosateollisuuden raaka-aineen hankkijana. Näin kombinaatin nopea teollinen rakentaminen korosti Neuvosto-Karjalan erilaisten eriarvoisuutta.

Neuvosto-Karjalan asukkaiden suurimman osan elinolosuhteet kurjistuivat suunnitelmalouden toteutuksen yhteydessä. Valtavaa työvoimapolua yritettiin ratkaista mm. ammattitaitoisen työvoiman värväyksellä ulko-

mailta, siirtolaisten (ml. amerikansuomalaiset ja suomalaiset loikkarit) mukanaan tuomalla ammattitaidolla, kolhoosien työvoimaresurssien valjastamisella metsätöihin, stahanovilaisuudella jne. Suunnitelmalouden toteutus Neuvosto-Karjalassa ei ottanut huomioon tavallisen ihmisen elinoloja. Tavoitteisiin pääsemiseksi oltiin valmiita uhraamaan karjalaisen rahvaan elintaso: reaaliansiot alenivat, työtä jouduttiin tekemään palkatta, elettiin tavarapulan ja säännöstelyn arkea, asuinolot olivat surkeita jne.

Teollistumisen ohella Neuvostoliiton rakentamisen suurimpia mullistuksia oli maatalouden kollektivisointi, joka käynnistyi vuonna 1929. Venäjän Karjalassa maatalous ei ole koskaan tarjonut koko elantoa väestölleen, vaan leivän jatkoa on ollut hankittava sivuelinkeinoilla. Maatalous- ja kalastusosuuskunnat eri muodoissa kuuluivat Karjalan maaseutuun suuremmissa määrin kuin koko valtakunnassa keskimäärin. Olga Zaharovan (Nikitinan) artikkelissa käsitellään vuoden 1930 alussa alkanutta pakkokollektivisointia, johon liittyi kulakkien eli varakkaiden ja keskivarakkaiden talonpoikien tuhoaminen luokkana.

Neuvosto-Karjalassa tarvittiin metsätyövoimaa mittaamattomasti ja kollektivisoinnilla kolhooseihin sidottu maaseutuväki pakotettiin metsätyövoimaksi lähes puoli-ilmaiseksi. Metsätyövelvoitteet olivat niin suuria, että kolhoosilaiset eivät ehtineet hoitaa kunnolla maataloustöitä. Kollektivisointi muutti Neuvosto-Karjalan sosiaalisen rakenteen täysin ja johti alueen maataloustuotannon tuhoon.

Petroskoilaisten tutkijoiden Olga Iljuhan ja Ilja Solomeštšin sekä Antti Laineen artikkeleissa tarkastellaan, kuinka tärkeitä uudenlaisen yhteiskunnan luomisessa ovat erilaiset symbolit ja "suuret kertomukset" ja niiden

jatkuvuuden takaaminen. Perusopetuksen järjestämisellä oli tässä työssä keskeinen merkitys. Iljuha tarkastelee Neuvosto-Karjalan perusopetuksen kehittymistä 1920- ja erityisesti 1930-luvulla, jolloin bolševistiselle maailmankuvalle annettiin sisältö Moskovastä käsin. Historiasta tuli tärkeä oppiaine kouluissa. Kouluopetuksen ongelmana oli alkuvaiheessa Neuvosto-Karjalan väestön alhainen lukutaito. Siirryttäessä uudenlaiseen järjestelmään oli löydettävä opettajiksi henkilöitä, jotka hyväksyivät uuden ideologian. Ammattitaito jäi toisarvoiseksi. Kansallisista piireistä oli löydettävä suomen kieltä taitavia opettajia, jollaisia toki suomalaisten punaisten joukosta löytyikin. Opettajien poliittinen kasvattaminen eteni vähitellen ja 1930-luvulla yhä useammat heistä liittyivät puolueen jäseniksi. Koulukasvatus politisoitui ja siten koulut toteuttivat omalta osaltaan Moskova-johdoista poliittikkaa Neuvosto-Karjalassa.

Solomeštš esittelee lyhyesti uudenlaisen yhteiskunnan rakentamiseen liittyneet vallan symbolit; miten ne muodostettiin, miten niissä ovat havaittavissa koko valtakuntaa symboloivat elementit ja kuinka myös paikalliset erityispiirteet otettiin niiden kautta esiin. Esimerkiksi armeijan piirissä kasvatettiin neuvostosotilaita, joille iskotettiin sekä poliittisia oppeja että yhtenäistä viholliskuvaa. Neuvosto-Karjalan väestön keskuudessa rajantakaisia uhkakuvia ja jatkuvaa varuillaan olon tarvetta ylläpidettiin, mikä jatkui myös toisen maailmansodan jälkeen. Stahanovilaisuus työnteossa ja Stalinin suurena isähahmona tuotiin esiin päivittäin lehdistä, elokuvissa ja radiossa. Radion kuuluvuus kaikkialla Neuvosto-Karjalassa mahdollisti parhaiten myös "Moskovan äänen" kuulumisen ainakin maaseutukeskusten keskusradi-

oiden välityksellä.

Neuvosto Karjalan liittymistä toiseen maailmansotaan kuvataan Antti Laineen artikkelissa, jossa käsitellään Suuren Isänmaallisen sodan merkitystä suomalaisvastaisten kuvien luomisessa. Talvisodan kuvaaminen jää neuvostoliittolaisessa historiankirjoituksessa vähemmälle huomiolle ja keskeiseksi nousee Saksan aloittama sota Neuvostoliittoa vastaan kesäkuussa 1941. Suuri Voitto on ollut sodan jälkeen Neuvostoliiton asukkaille yhdistävä sankarikokemus, jonka muisto on ollut keskeinen elementti neuvostokansalaisten kansalaiskasvatuksessa aina näihin päiviin asti. Suomi osallistui sotaan Saksan rinnalla ja niinpä Suomi liitetään muihin fasistimaihin.

Romahduksesta uuteen kansalaisyhteiskuntaan

Edellä mainitut *Rice and Fall of Soviet Karelia* -teoksen artikkelit ovat selkeästi ”perinteistä” Neuvosto-Venäjän yhteiskuntamuutoksen analyysia. Niissä tutkimuksellinen ote liikkuu instituutioiden, ideologioiden ja menettelytapojen tasolla. Neuvostovallan romahduksen jälkeen makrorakenteiden tutkimuksen rinnalle on noussut arkihistorian tutkiminen. Venäläisen kansalaisyhteiskunnan rakentuminen eri muodoissaan on ollut muodissa niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Näin myös tässä teoksessa. Pentti Straniuksen, Ilkka Liikasen, Kaija Heikkisen, Jevgeni Klementjevin ja Anatoli Tsyngangovin artikkelit käsittelevät Neuvostoliiton sisäistä rappeutumista ja uuden kansalaisyhteiskunnan muotoutumista erityisesti 1990-luvun alusta nykypäiviin. Artikkeleissa käsitellään uuden kansalaisyhteiskunnan rakentamisyhtymisiä venäläisen intelligentian ja virallisten ja epävirallisten organisaatioiden tasolla ja lopuksi päädytään puoluetoimin-

nan tarkasteluun viime vuosikymmenen vaaleissa. Artikkelit pohjautuvat FT Ilkka Liikasen johtamaan ja Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimushankkeeseen *Kansalaistoiminta ja kansallisuus Luoteis-Venäjällä ja Virossa*.

Pentti Stranius pohtii artikkelissaan, miten 1960-1970-lukujen neuvostoliittolaiset kirjoittajat ja filmintekijät etsivät teoksissaan venäläisyyden olemusta ja miten he pystyivät toteuttamaan ajatuksiaan olosuhteissa, jossa taiteellisen ilmaisun normit määrättiin Moskovasta käsin. Tuon ajan intelligentit antoivat oman panoksensa kritiikissä, jossa saattoi olla kysymys yhtä hyvin venäläisen kylän säilyttämisestä kuin epäily massiivisten projektien mielekkyydestä ja varsinkin niiden mahdollisesti aiheuttamista pysyvistä ympäristön muutoksista. Stranius nostaa esille myös neuvostokarjalaisen (Petroskoin ja Pitkärannan kaupunkien) intelligentian edustajien olemassaolon. Neuvostoliiton viimeisinä vuosina kiinnostus politiikkaan osallistumiseen oli suuri, mutta seuraavalla vuosikymmenenä useat vetäytyivät pettyneinä syrjään. Straniuksen analyysi päättyi kuvaukseen neuvostointelligentian kuolemasta.

Kaija Heikkinen puolestaan käsittelee uskontoa ja uusia uskonnollisia liikkeitä, naisten organisoitumista ja etnisiä liikkeitä Karjalan tasavallassa. Tämän hetken kehityksessä Heikkinen havaitsee ”vanhojen” uskontojen, vanhojen kansanuskontojen ja monenlaisten mystiikkaan vihkiytyneiden uskonnollisten liikkeiden pinnalle nousua. Uskonnollisuuden ilmaisemisessa naisilla on ollut neuvostokarjalaisessa maalaisyhteisössä säilyttävä rooli. Kun neuvostovaltaa luotiin ja mm. uskonnon vastaisen toiminnan organisoiminen oli keskeistä, erityisesti miehet joutuivat suu-

rennuslasin alle. Naiset sen sijaan saattoivat ylläpitivät rituaaleja, joissa sekoittuivat kristilliset ja vanhan kansanuskon piirteet. Näiden rituaalien suorittamisessa naisilla oli keskeinen kollektiivinen rooli. Viime vuosina yhteiskunta on antanut naisorganisaatioille sosiaaliturvaan liittyviä tehtäviä. Niiden kautta yhteiskunta on antanut vapaaehtoisjärjestöille lisääntyvässä määrin vastuuta.

Ilkka Liikainen osoittaa artikkelissaan, kuinka neuvostovallan loppuajoina Neuvosto-Karjalassa tapahtui vapaaehtoisjärjestöjen läpimurto ja tämän voidaan katsoa olleen alkuositto kansalaisyhteiskunnan alulle. Karjalassa 1980-luvun puolivälin jälkeen syntyneet ensimmäiset vapaaehtoiset yhteenliittymät, kuten esimerkiksi keskusteluklubit, raittius- ja urheiluseurat, perustettiin paikallis- ja piiritason komsomol- ja puoluevirkaillijoiden tuella. Näin ollen kansalaisyhteiskunnan organisoimisessa Moskova näytteli suurempaa roolia kuin paikalliset oppositiovoimat ja nationalistit. Liikasen analyysiä täydentävät petroskoilaisten Jevgeni Klementjevin ja Anatoli Tsyngangovin artikkelit, joissa tarkastellaan kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän kehittymistä Karjalan tasavallassa 1980-1990-luvuilla. Klementjevin artikkeli perustuu kyselytutkimukseen, joka on tehty intelligentiaan luettavien henkilöiden piirissä vuonna 1996. Kyselyssä tiedusteltiin heidän ajatuksiaan pe-restroikasta ja kansalaisten mahdollisuuksista vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen. Keskeiset tutkimustulokset on esitetty yhdeksässä taulukossa. Karjalan tasavallassa suomalaisen usko kansalais-yhteiskunnan kehittymiseen oli 1990-luvun puolivälissä vahvempi kuin venäläisten. Miten lienee tällä hetkellä?

Kirjan viimeisessä artikkelissa Tsygangov kuvaa lyhyesti, miten viime vuosikymmenien aikana järjestetyt valtiolliset vaalit kokosivat joukkoja ja miten eri puolueyhmittymät kävivät vaalikamppailuaan. Tsygangovin artikkelin luettuaan jää kysymään, onko sen kirjoittanut tutkija vai toimittaja?

Sortavalan suomalainen ja venäläinen historia

Sortavala-kirja on tarkoitettu laajalle lukijakunnalle. Niinpä tämän kirjan artikkelit ei ole rasitettu raskailla teoreettisilla pohdinnoilla ja käsitteistöllä. Kirjan kahdestatoista artikkelista kolme on Karjalan tiedekeskuksen tutkijoiden kirjoittamia ja yksi on yhteisartikkeli. Sortavalan kaupungilla on meille suomalaisille monta merkitystä: ennen sotia se oli karelianismin keskus, soiton ja laulun kaupunki, Laatokan pohjoispuolen kaupan keskus (kirjassa Ismo Björnin, Antti Laineen ja Pekka Hakamiehen artikkelit) ja tänä päivänä se on useimmille suomalaisille venäläinen halvan viinan ja ilotyttöjen kaupunki.

Karjalan tutkimuslaitoksen 30-vuotisjuhlakirja on osoitus aikojen ja asenteiden muuttumisesta. Tuloksena on mielenkiintoinen kirja, jossa on suomeksi luettavissa myös Sortavalan neuvostoliittolaiseen ja nyky-Venäjän historiaan liittyvä aika. Kirjan artikkelien kirjoittajat edustavat Karjalan tutkimuslaitoksen kaikkia osastoja. Petroskoilaisista kirjoittajista suurin osa on taloustieteen asiantuntijoita.

Yksi mielenkiintoisimpia artikkeleita käsittelee Sortavalan seudun asutusta ja maankäyttöä paleoekologisten tutkimusten valossa. Paleoekologian asiantuntijat Heikki Simola, Elisabeth Grönlund ja Juha Miettinen kuvaavat kahden Sortavalan seudulla tut-

kitun järven (Kirjavalampi ja Lavijärvi) sedimentteihin tallentunutta asutuksen ja maankäytön historiaa. He osoittavat, että Sortavalan kaupungin läheisyydessä sijainneessa Riekkalansaaresa maanviljely olisi mahdollisesti vakiintunut jo vuoden 600 tienoilla. Sedimenteistä on luettavissa myös 1500-1700-luvuilla käytyjen sotien vaikutukset alueen maankäyttöön. Järvien pohjanäytteiden mukaan rukiin siitepöly häviää 1900-luvun puolivälissä ja heinäkasvien osuus lisääntyy. Ilmiö on liitettävissä suomalaisväestön evakuointiin ja peltoviljelyn loppumiseen viimeistään jatkosodan jälkeen. Sodanjälkeinen maankäytön muutos saa selityksensä Laineen artikkelissa, jossa käsitellään seikkaperäisesti kuinka mm. Sortavalan seutu saa uuden asutuksensa uusien isäntien komennossa toisen maailmansodan jälkeen. Ennen toista maailmansotaa Sortavalan seutu oli luovutetun Karjalan parhainta viljanviljelyaluetta. Uudessa tilanteessa viljanviljelystä luovuttiin ja siirryttiin karjatalouden pitoon. Sortavalan seudulle sijoitettiin talvisodan jälkeen yhteensä 4200 perhettä 80 kolhoosiin. Jatkosodan jälkeen Sortavalan kaupunki sai nopeasti 8400 ja ympäristö 13000 asukasta.

Uusien asukkaiden toimeentulo ei ollut kehuttava ja aluksi asukkaiden vaihtuvuus Sortavalan piirin kolhooseissa oli suuri. Vuonna 1989 kaupungissa asui 23000 asukasta, joista suurin osa oli tullut Valko-Venäjältä. Sodan jälkeisen Sortavalan asukkaiden elämästä ei Suomessa tiedetty juuri mitään, sillä kaupunki jäi suljetulle rajavyöhykkeelle. Tätä suljetun kaupungin vaihetta kuvaa Aleksander Izotov omassa artikkelissaan. Vasta 1990-luvulla Neuvostoliiton romahdettua Sortavala avautui uudelleen suomalaisille ja viimeisten kymmenen

vuoden aikana Sortavalasta on tullut jälleen monien mahdollisuuksien kaupunki. Neuvostoliiton aikainen YYA-sopimus korvattiin vuonna 1994 sopimuksella, jossa korostettiin Suomen yhteistyötä Venäjän lähialueiden kanssa. Jukka Oksa arvioi omassa artikkelissaan, miten lähialueyhteistyön erilaiset muodot (tuotannon parantaminen teknologia-kaupalla, asiantuntemuksen siirto instituutioiden kesken ja paikallinen vapaaehtoistyö) onnistuivat maa- ja metsätalouden alalla. Niin Oksan kuin muistakin Sortavalan nykypäivää käsittelevistä artikkeleista käy selvästi ilmi, että tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että Sortavalassa tapahtuvat muutokset eivät tapahdu tyhjiössä, vaan ovat sidoksissa sekä paikallishallinnon, Karjalan tasavallan että Venäjän valtiovallan strategioihin ja toisaalta rajan yli muodostuviin yhteyksiin. Ulkomaisten investointien lisääntyminen riippuu Venäjän integroitumisesta maailmantalouteen. Sortavalan yhteydet Suomeen ovat toinen tärkeä tekijä. Suomi on keskeinen yhteistyöprojektien rahoittaja, laillisen ja laittoman epävirallisen talouden rahoittaja, humanitaarisen avun tarjoaja ja etenkin puutavarakaupan kohdemaana. Varsinkin rajan pinnassa oleviin Suomen kuntiin on muuttoliikkeen ja suomalais-venäläisten avioliittojen seurauksena muodostumassa uudenlainen ryhmä ihmisiä, joille yhteydet Sortavalaan voivat olla mutkattomampia kuin aiemmin. Nähtäväksi jää "saako eurooppalainen raja- ja lähipolitiikka Venäjän puolella vastinparikseen aktiivisen Eurooppa-politiikan, vain sulkeutuuko Sortavala uudestaan idän ja lännen haukkojen visioiman sivilisaatorajan taakse" (Liikanen s. 133).

Vielä olisi tilaa ainakin yhdelle tutkimushankkeelle

Edellä esitellyt kirjat osoittavat, että Karjalan tutkimuslaitoksessa läpiviedyt erilaiset Neuvosto-Karjalaan ja lähialueyhteistyöhön kohdistuneet tutkimushankkeet ovat tuottaneet valtavan määrän uutta tietoa väitöskirjojen ja erillistutkimusten muodossa. Sen sijaan kysymys, mitä tapahtui Neuvosto-Karjalassa toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, on edellä mainituissa kirjoissa sivuutettu lähes kokonaan (lukuun ottamatta Aleksander Izotovin artikkelia). Eli vielä olisi tilaa laajalle monitieteelliselle tutkimushankkeelle!

Tapio Hämynen

Fasismia Venäjällä

Stephen D. Shenfield: *Russian Fascism: Traditions, Tendencies, Movements*. Armonk, NY ; London: M.E. Sharpe, 2001

Shenfield on antanut käsitteelle fasismi laajan tulkinnan siten, että se kattaa Mussolinin "klassisen fasismin", Hitlerin kansallissosialismin, lännessä nykyisin esiintyvän uusfasismin ja uusnatsismin sekä nyky-Venäjän erilaiset äärikonservatismia edustavat liikkeet. Hän tekee kuitenkin varmuuden vuoksi selvän eron fasististen ja nk. taantumuksellisten liikkeiden välillä.

Jälkimmäisten pyrkiessä vain säilyttämään tai palauttamaan kaiken vanhan - hyvänä esimerkkinä voidaan mainita ortodoksiaa ja monarkiaa julistava *Pamjat-liike* — fasistit puolestaan turvautuvat johonkin ikivanhaan myyttiin rappiotilassa olevan yhteiskunnan uudestisyntymisestä. Tämän oletetaan toteutuvan "esimodernien" (premodern) patriarkaalisten arvojen sävyttämässä uudessa järjestelmässä. Venäjällä tällainen myytti on käsitys maan lännestä poikkeavasta omaehtoisesta kehitysmallista.

Venäjällä ei ole yhtä vahvoja fasistisia perinteitä kuin Saksalla, Italialla tai Ranskalla. Sen sijaan sillä on oma taantumuksellinen perinteensä, mm. 1900-luvun alussa toimineet puolisoitaalliset *mustasotnialaiset* (tšernosotentsy), jotka pyrkivät säilyttämään Venäjän itsevaltiuden ja ortodoksisen kirkon ideologisen ylivallan murskaamalla maan oppositioliikkeet pogromein, poliittisin murhin ym.

Bolsevikkivallankumouksen jälkeen ulkomaille siirtyneiden venäläisten emigranttien keskuuteen tosin syntyi pari kolme avoimesti fasistista liikettä, mutta ne olivat aatteellisesti ulkomaista, saksalaista tai italialaista, tuontitavaraa.

Shenfieldin luettelemista muista venäläisemigranttien liikkeistä, jotka eivät olleet itse fasistisia, mutta olivat silti yhteistyössä natsien kanssa, puuttuu jostain käsittämättömästä syystä nk. *Kansan Työn Liitto* (Narodno-Trudovoi Sojuz, NTS). Tämä emigranttijärjestö oli toisen maailmansodan aikana yhteistyössä Saksan korkeimman sotilasjohdon kanssa perustettaessa neuvostoliittolaisista sotavangeista koostuvaa nk. *Venäjän vapautusarmeijaa*, joka kenraali Vlasovin johdolla taisteli Saksan rinnalla Stalinin kukistamiseksi. NTS toimii vielä tänäkin päivänä mm. julkaisemalla emigrantti-kirjallisuutta omien kirjakustantamoiden kautta (esim. Possev-Verlag, Frankfurt/M).

Kaksijakoinen neuvostoideologia

Shenfield osoittaa kiitettävällä tavalla miten Neuvostoliitto on alusta alkaen ollut ideologisesti kahden ryhmittymän — internationalististen marxilais-leninistien ja nk. kansallis-bolsevikkien — välisen kamppailun kompromissi. Stalin suosi jälkimmäistä linjaa, ja sodan aikana siinä alkoi kiellettyä näkyä fasistisia piirteitä kansanomaisessa mielessä: järjestelmä oli totalitaarinen, ulkopoliittikka imperialistinen, ja sisäpoliittista tilannetta luonnehti muukalaisviha yleensä ja antisemitismi erityisesti. *Gulag* orjatyöleireineen sekä Stalinin sodan aikana suorittamat monien etnisten kansojen karkotukset kielivät niinkään fasismille sukua olevasta politiikasta.